

УДК 04(477.7)"18/19".3036.7

Сидорович Є.С.
кандидат історичних наук,
викладач кафедри туризму,
Херсонський державний університет

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ ФРАНЦУЗІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті проводиться аналіз розселення вихідців з Франції на території Херсонської та Таврійської губерній. Особливо досліджують економічні сфери, в яких були задіяні ці іноземці. Визначаються основні «центри» перебування французів на Півдні України.

Ключові слова: розселення, французи, вівчарство, земельні наділи.

Сидорович Е.С. Закономерности расселения французов на юге Украины в первой половине XIX века

В статье проводится анализ расселения выходцев с Франции на территории Херсонской и Таврической губерний. Отдельно исследуются экономические сферы, в которых были задействованы иностранцы. Определяются основные «центры» пребывания французов на Юге Украины.

Ключевые слова: расселение, французы, овцеводство, земельные участки.

Sidorovich E.S. Laws of the French settlement in the south of Ukraine in the first half of the XIX century

The article analyzes the resettlement of immigrants from France in Kherson and Tauride provinces. Separately explore the economic areas in which these foreigners were involved. The basic "center" of the French stay in southern Ukraine.

Key words: settlement, French, sheep, land plots.

Постановка проблеми. В першій половині ХІХ століття напружені відносини між Францією та Росією не вплинуло негативно на переселенський процес, який продовжує розвиватися на Півдні України. Економічна привабливість регіону була одною з основних причин заселення іноземцями південних губерній.

В дослідженні виділяється дві губернії – Таврійська та Херсонська, які стали основними центрами розселення французів. Причину заселення саме цих двох адміністративних одиниць іноземними переселенцями описувалося раніше [29]. Стаття умовно розділена на два хронологічні відрізки – перша та друга четверть ХІХ століття. Виділяються основні закономірності заселення саме цих територій у виділений період. В сучасних наукових працях відсутня повна картина заселення французами Північного Причорномор'я.

Відмітимо, що французи не селилися колоніями на цій території, як, наприклад, німці, шведи, болгары та інші іноземці. Аристократи, наприклад, отримували окремі земельні наділи

в різних частинах південних губерній України. При цьому в таких угіддях могли працювати, як українські, так і російські селяни. Хоча вихідці з Франції використовували і вільнонайманих робітників.

Французи розселялися в різних «куточках» Північного Причорномор'я. При цьому не було створено якоїсь певної системи їх розселення. Деяких спеціалістів переселяв російський уряд у певні райони, які були прийнятні для розвитку таких галузей господарства, як, наприклад, вівчарство або виноградарство.

Аналіз публікацій та досліджень. В дореволюційній, радянській та пострадянській історіографії представлені фрагментарні дослідження, які звертали увагу на розселення вихідців з Франції в першій половині ХІХ століття. Серед дослідників можна виділити Д. Багалія, А. Скальковського, О. Дружиніну, В. Золотова, А. Машкин, А. Макидонова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша чверть ХІХ століття. Цей період характеризується певними змінами в

дипломатичних та економічних відносинах між Францією та Росією у чорноморському регіоні. Погіршення цих відносин, що було пов'язано з початком наполеонівських війн у Європі, не суттєво вплинуло на переселенський рух французів на Південь України. Відмітимо, що в цей час градоначальником Одеси (з 1803 року), а пізніше (з 1805 року) генерал-губернатором південних губерній стає А.Е. де Ришельє, який був одним з активних ініціаторів переселення свої співвітчизників на територію Північного Причорномор'я [25]. Дослідник Д.І. Багалій з цього приводу відмічав: «*На протязі 12 років управляв він Одесою. ... Він здобув пристань, карантин, таможню, шпиталь; докінчив начаті церква, поставив школу, домагався ставити приватні дома...*» [1, с. 56-58]. Саме завдяки цьому відомому аристократу починається активна стадія переселення французів на Південь України, яка ще розпочалася наприкінці XVIII століття [29]. Тим паче сам Дюк володів земельною ділянкою в Гурзуфі, де займався вирощуванням виноградників. А біля Алупки та Судаку він вирощував фруктові дерева, які були привезені з Бургундії [24].

Взагалі, особливістю розселення вихідців з Франції, які були задіяні в господарському освоєнні регіону, було те, що вони заселяли прибережну зону. Це було обумовлено тим, що на ця територія була прийнятна для розвитку вівчарства та виноградарства. Саме в цих галузях французи були професіоналами. В зазначений період відомий комерційний радник Вільгельмін Рув'є стає власником острова Тендра, де він разом зі своїм племінником Рене Осиповичем Вассалом займається розведенням меринів [2]. Він же володів землями острова Джарилгач, де також займався розведенням цих тварин [22]. Вчений О. Дружиніна також відмічала: «*Заведение овцеводства господина коммерции советника Рувье, в урочище Текие (Феодосийский уезд) в двадцати верстах от Симферополя...*» [22, с. 243-244]. Таким чином, Вільгельмін Рув'є в цей період стає одним із заможних власників земельних ділянок, де він займався розведенням овець. Даний факт підтверджують документи Державних архівів України [6; 20].

Великим землевласником стає херсонський губернатор Карл Сент-Прі, який отримав у Дні-

провському повіті земельні наділи [12; 14]. В свою чергу в 1804 році капітан Купе, який знаходився на службі у Російській імперії, отримує земельні наділи в Ольвопольському повіті Херсонської губернії [11].

У 1820 році біля кримського містечка Фундуклі заснував невелике поселення француз Л. Мілло. В цей же період керівник ліонської фірми пані Жакмар займалася вирощуванням виноградників в Компельській долині на території Кримського півострова. Велику роль у вирощуванні різних видів вищих рослин відіграв Карл Десмет, який в 1818 році був запрошений А.Е. де Ришельє, у розвитку садівництва в місті Одеса. Тим самим, своєю присутністю ці французи збільшують чисельність даної іноземної етнічної групи.

У цей же період в місті Одеса займаються комерційними операціями І. Рено та К. Сікард [30]. Дослідник А. де-Рібас стосовно французів писав: «*Имена Десмена, Демолья, Тардана, Шарантона, Сикара и др. еще памятли многим одесситам... Кроме того, с давних пор в Одессе были французы архитекторы, механики и очень много ремесленников высшего порядка: мебельщики, портные, модистки, хлебопеки, повара, и, наконец, парикмахеры. В заводской промышленности французам принадлежит часть инициативы в выделении стеариновых свеч (Питансье), мыловарение (Лобер), выварка клея...*» [21, с. 387-388.]. Також в даному місті в 1803 році започатковують свої комерційні фірми Бернер, Фурньє [23], д'Епіне [31], Морсіє, Шалле, Декарро, Веларі, Арно [7] та інші купці. Таким чином, Одеса починає перетворюватися в центр французької еміграції в першій чверті XIX століття.

Таким чином, перша чверть XIX ст. відмічена переселенням французів на Південь України. В цей період ця іноземна група заселяла територію Таврійської та Херсонської губерній. Їх більша частина почала освоювати Дніпровський повіт Таврійської губернії, територію Кримського півострова та великі міста південного регіону.

Друга чверть XIX ст. В цей період продовжується господарське освоєння південних губерній України. Цьому сприяла міжнародна політична ситуація, яка змінилася після падіння Наполеонівської імперії.

Поступово відновлюються дипломатичні відносини між Францією та Росією, що призвело до інтенсифікації переселенського руху вищезгаданих іноземців на територію Північного Причорномор'я. Відомий мандрівник А. Демідов відмічав в своїх споминах відносно французів, які володіли землями на території Кримського півострова: *«Тогда же был устроен и ботанический сад: садоводству обучал один Француз, который завёл разсадники разных деревьев и растений; многие попытки его акклиматизировать некоторые растения имели совершенный успех... Мы находимся в Кастропуло... Управитель этого имени, с помощью Французского виноградаря, оказал нам такое гостеприимство, которое заставило нас забыть наше двухнедельное утомлённое странствие... В 1829 году здесь разведён обширный виноградник, в котором насажены черенки разных, самых лучших сортов винограда, вывезенных из Испании...»* [32, с. 269, 376-377]. Таким чином, продовжується процес заселення Півдня України французькими переселенцями, що призводить до збільшення їх чисельності.

Так, наприклад, в 20-х роках перебував на цій території Карл Дерешемон, який отримав земельний наділ в селі Юношівка Одеського повіту Херсонської губернії [16]. Також в одеському порту активно діяли відомі купці, які були записані до 1, 2 та 3 гільдії: Рено, Сікард, Шалле, Андре, Лоде та інші [8]. Історик А. Скальковський відмічав про діяльність в 1821-1822 рр. в портовому місті ще одного француза – Карла Пот'є. Дослідник писав: *«Инженер полковник Потье, употреблявший тогда все усилия к отысканию живых ключей для обогащения города пресною водою, хотя бы проведением ея из фонтанов, за городом находящихся, предполагал также устроить 50 деревянных мостов для соединения между собой кварталов во время сильной грязи. Но этот проект министерство не одобрило...»* [30, с. 248]. В той же час цей дворянин займався у Керчі будівництвом спеціальних приміщень для митниці та карантину [31].

У **30-х роках** ситуація продовжує змінюватися. Чисельність представників французької нації збільшується, що було пов'язано з зацікавленістю цих іноземців у роботі саме на

Півдні України. Так, наприклад, в цей період крупним землевласником Дніпровського повіту Таврійської губернії стає Рене Осипович Вассал [10], який володіє землями урочищ Карабулат [9] та Облої [19]. Також він мав у своїй власності частину земель острова Джарилгач [17], яку він отримав у спадок від Вільгельміна Рув'є. В цей же період землі в селі Ново-Єгоровка Херсонського повіту отримує офіцер французького походження Делакур у 1832 році [15]. Таким чином, процес освоєння нових земель французькими продовжується. Тим самим земельний фонд французьких емігрантів збільшується завдяки зацікавленості російського уряду у кваліфікованих спеціалістах з різних аграрних галузях.

У **40-х та на початку 50-х років XIX ст.** процес заселення стає більш активним, що призводить до розширення ареалу розселення французів на території Північного Причорномор'я. В цей період основним місцем перебування даної етнічної групи залишається саме місто Одеса, яка являється центром всієї чорноморської торгівлі. Також південний населений пункт приваблює французьких майстрів та спеціалістів в різних галузях виробництва. Наприклад, в вищезгаданому населеному пункті перебували Даллас, Дюпон, Веларі, Юбер, Кампе [27], Гює, Нуво, які були зайняті в різних сферах [28]. Архівні документи підтверджують той факт, що чисельність французьких спеціалістів тільки збільшувалася в цей період в Одесі. Так, Адольф Герме стає головним майстром місцевого заводу, переселяючись в місто в 1842-1844 роках. В ці ж роки до Одеси приїжджають Луї Тальберм, Луї Кампе, Луї Констань, Альфонс Шапелан, Наполеон Людвиг Ленгле [3], Карл Роберт, Луї Форкаті та інші [4]. В 1850 році до них приєднуються Лолерен, Даго, Дезере, Кул'є, Бєро, Боне, які були зайняті в різних промислових галузях міста [5].

Окремо переселялися французькі неогоціанти та купці, які були зацікавлені в налагодженні торгових відносин з Російською імперією саме через чорноморські порти. В результаті, в 40-х роках було засновано такі французькі комерційні фірми, як «Раве и К» та «Де-Булле», які активно проводили торгові операції саме в місті Одеса [26]. Архівні документи також міс-

тять відомості щодо переселення французьких негоціантів саме в цей населений пункт. Так, мешканцями міста, наприклад, стали Карл Кортіє [4], Жорж Лефебр, Ілля Фoa [5], Клеснект Шарнант'є, Марен Мюре, Отмар Улиси та інші. Таким чином, в одній тільки Одесі формується чисельна діаспора французів, які намагалися знайти собі роботу в цьому портовому місті.

Отже, в цей час продовжується збільшуватися земельний фонд французьких емігрантів, які стають великими землевласниками на території Таврійської та Херсонської губерній. В даний період, наприклад, у власності Рене Осиповича Вассала та його синів (Олександр та Євгеній) знаходилися землі села Софіївка [13]. В той час, як землі хутора Минай (частина сіл Катеринівка та Бехтери) знаходилися у власності першої дружини П'єра Марі В.А. Бонфорт [18].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши ареал розселення французів на територію Півдня України у зазначений період можна зробити висновок:

- Французи не засновували колоній, а отримували окремі земельні наділи, які розташовувалися в різних частинах Таврійської та Херсонської губерній.
- Вихідців з Франції розселялися в залежності від їх професійних якостей. Аграрії заселяли прибережну зону для розвитку, наприклад, виноградарства та вівчарства, а промисловці були представлені в містах.
- Формуються окремі зони, які заселялися французькими переселенцями. Їх умовно можна розділити на «аграрну» та «комерційно-промисловою». Перша зона знаходилася переважно в сільській місцевості. В той час, як друга – в великих портових містах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багалій Д. Заселення південної України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку. / Д. Багалій – Харків, 1920. – 111 с.
2. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Том 11. Ч. 2. Таврическая губерния. – СПб.: Типография Департамента Генерального Штаба, 1849. – 260 с.

3. Державний архів Одеської області. – Ф. 1. – Оп. 152. – Спр. 15.
4. Там само. – Ф.1. – Оп. 154. – Спр. 1.
5. Там само. – Ф.1. – Оп. 171. – Спр. 2.
6. Там само. – Ф.1. – Оп. 219. – Спр. 1.
7. Там само. – Ф.2. – Оп. 11. – Спр. 1.
8. Там само. – Ф.4. – Оп. 2. – Спр. 2.
9. Державний архів Херсонської області. – Ф.14. – Оп. 2. – Спр. 123.
10. Там само. – Ф.14. – Оп. 2. – Спр. 124.
11. Там само. – Ф.14. – Оп. 1. – Спр. 539.
12. Там само. – Ф.14. – Оп. 2. – Спр. 54.
13. Там само. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 196.
14. Там само. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 444.
15. Там само. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1493.
16. Там само. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1887.
17. Там само. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 203.
18. Там само. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 485.
19. Там само. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 571.
20. Там само. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 758.
21. Де-Рибас А. Из пришлого Одессы. Сборник статей / А. Де-Рибас. – Одесса: Типография Л. Кихнера, 1894. – 399 с.
22. Дружинина Е. Южная Украина в 1800-1825 гг. / Е. Дружинина. – М.: Наука, 1970. – 385 с.
23. Золотов В. Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века / В. Золотов. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета, 1963. – 102 с.
24. Іваненко О. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. Іваненко. – К.: Інститут історії України, 2009. – 320 с.
25. Макидонов А. К светской и церковной истории Новороссии (XVIII-XIX) / А. Макидонов. – Изд. 3-е, испр. и доп. – Запорожье: Просвіта, 2008. – 140 с.
26. Машкін О. Іноземці в соціально-економічному житті України кінця XVIII – першої половини XIX ст. / О. Машкін. – К.: Інститут історії України, 2008. – 450 с.
27. Новороссийский календарь на 1841, издаваемый при Ришельевском лицее. – Одесса: Городская типография, 1840. – 328 с.
28. Новороссийский календарь на 1849, издаваемый при Ришельевском лицее. – Одесса: Городская типография, 1848. – 420 с.
29. Сидорович Е. Французские негоцианты в Черном море в конце XVIII-первой половине XIX в. / Е. Сидорович // Вопросы истории. – 2013. – № 6. – С. 153-160.
30. Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793-1823) / А. Скальковский. – Одесса, 1837. – 297 с.
31. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730-1823 гг. / А. Скальковский. – Одесса: Городская типография, 1838. – 349 с.
32. Demidoff A. Voyage dans la Russie meridionale et la Crimee par la Hongrie, la Valachie et le Moldavie en 1837 / A. Demidoff. – Paris: Bourdin, 1840. – 625 p.